

Andet Afsnit.

Universitetets, Kommunitetets og den polytekniske Lærestalts økonomiske Anliggender.

A. Almindelige Bestemmelser og Forhandlinger samt Afgjørelser af enkelte Tilfælde.

1. Anskaffelse af Hjælpemidler ved Undervisningen i Geografi og Historie.

I Skrivelse af 28de Maj 1889 til Konsistorium ansøgte Professor, Dr. Løffler om et Beløb af 100 Kr. til Forøgelse af Universitetets Kortsamling til Forelæsningsbrug. Han bemærkede, at der et Par Gange tidligere var blevet bevilget mindre Beløb til saadanne Anskaffelser, men paa Grund af Nutidens talrige geografiske Forskningsrejser forældedes Kortmaterialet over de fremmede Verdensdele meget hurtigt; desuden havde gode Fremstillinger af Terrænforholdene, under Form af Væggekort, indtil den nyeste Tid kun foreligget i meget begrænset Mængde, og først i den seneste Tid, havde man, naar geologiske Kort undtoges, begyndt paa at udføre Væggekort, der belyste andre Sider af Naturforholdene saavelsom de ethnografiske Forhold. Han havde derfor ikke tidligere anseet det for rigtigt at søge om Midler til større, samlede Anskaffelser, men betragtede det paa den anden Side som meget ønskeligt, om man ved gjentagne mindre Bevillinger vilde sætte ham istand til nogenlunde at kunne holde Skridt med Kartografiens fremskridende Udvikling.

Efterat Konsistorium havde indhentet Kvæsters Erklæring, meddeltes det Professor Løffler, at det paagældende Beløb efter Regning, paategnet af Universitetets Rektor, vilde kunne afholdes af Universitetets Udgiftspost 9. b. 2., Brændsel, Belysning og Inventarium, for Finansaaret 1889—90.

— I Skrivelse af 25de Oktober 1889 til Konsistorium anholdt Professor, Dr. Erslev om, at Universitetet vilde anskaffe til Brug ved Undervisningen i Historie mindst 3 Exemplarer af Arndts Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie. I Foraarssemestret 1884 havde han for første Gang holdt et Kursus om middelalderlig Skriftlæsning; der meldte

sig 15 Deltagere, hvilket gjorde det nødvendigt at dele dem i to Hold. Et nyt Kursus blev afholdt i 1887 med 7 Deltagere, idet han da ikke havde Tid til at undervise to Hold og derfor maatte afvise nogle andre Studerende, der havde ønsket at deltage. Det var hans Agt atter i Foraaret 1890 at meddele en saadan Vejledning, hvortil han var blevet opfordret fra flere Sider. Det vigtigste Hjælpe middel ved denne Undervisning var de ovennævnte Arndtske Schrifftafeln, der paa 64 Folioblade meddelte Facsimiler af Haandskrifter fra Middelalderens forskjellige Tidsrum. Allerede da han første Gang havde holdt palæografiske Øvelser, var det ham klart, at Anskaffelsen af nogle Exemplarer af Værket var højst ønskelig; men han havde da ikke ansøgt derom, fordi Undervisningen i Palæografi da var noget Nyt og Uprøvet. Heller ikke androg han derom, da han anden Gang meddelte Vejledning i Skriftlæsning, da det var ham bekjendt, at der forbedtes en ny Udgave af Arndts Værk. Nu var denne imidlertid udkommet, og han anbefalede Anskaffelsen af nogle Exemplarer deraf. Ønskeligst var det, at hver Deltager i et palæografisk Kursus kunde have sit Exemplar stadig for Øje, men til Nød kunde ogsaa to se sammen. 3 Exemplarer vilde da være nok til 6 Deltagere, og dertil vilde de to Exemplarer af Værkets første Udgave, som fandtes paa vore offentlige Bibliotheker, kunne bruges som Supplement. Værket kostede ialt 30 Reichsmark, hvortil saa yderligere vilde komme Indbinding. Da den historiske Undervisning imidlertid ellers saa sjældent stillede Krav om Undervisningsmidler, anbefalede Professor Erslev særlig Anskaffelsen.

Efter Konsistoriums Indstilling bifaldt Kirke- og Undervisningsministeriet ved Skrivelse af 26de November s. A., at 3 Exemplarer af ovennævnte Værk anskaffedes og at den dermed forbundne Udgift tilligemed de til Værkets Indbinding medgaaede Udgifter maatte afholdes af Universitetets ekstraordinære Udgifter Konto for Finansaaret 1889—90.

2. Universitetets Almanakprivilegium.

Under 9de April 1890 tilskrev *Kirke- og Undervisningsministeriet* Konsistorium, at det, i Anledning af det af Konsistorium i Maj 1889 rejste Spørgsmaal om Almanakkomiteens Forhold til den en Almanak ledsagende Text*), efter Foranledning fra Folketingets Finansudvalg havde taget dette Spørgsmaal under fornyet Overvejelse, og det forekom Ministeriet, at ligesom det selvfølgelig aldrig havde været Hensigten gennem det nævnte Privilegium at udøve nogen Censur over det Almanakken ledsagende Skrift, saaledes var denne Virksomhed baade i flere Retninger uheldig og lidet tidssvarende, og der skjønnedes derfor ikke, at der var nogensomhelst Betænkkelighed ved at indskrænke Komiteens Virksomhed til at paase, at Universitetet fik den det tilkommende Afgift, og i Overensstemmelse hermed at rette det nuværende Stempel »tilladt af Universitetet« til »Afgiften til Universitetet betalt« eller Lignende, hvorved endog det rent formelle Ansvar for Skriftets Indhold faldt bort. Forinden der imidlertid foretoges Videre

*) Jfr. Univ. Aarb. f. 1888—89 S. 928—30.

i den Anledning, udbad Ministeriet sig en fornyet Udtalelse fra Konsistorium over fornævnte Spørgsmaal.

I den af *Almanakkomiteen* efter Konsistoriums Anmodning afgivne Erklæring af 3die Juni 1890 udtaltes Følgende.

Almanakkomiteen bemærkede først, at dens hidtilværende Virksomhed syntes at være bleven opfattet som omfattende en vis Censur med Almanaktexter, medens dog Komiteens Opgave aldrig havde kunnet være nogen anden end at henlede Konsistoriums Opmærksomhed paa Beskaffenheden af en saadan Text, for at Spørgsmaalet om Tilladelse til dens Udgivelse i sin Helhed kunde blive afgjort, i fornødent Fald ved Henvendelse til Ministeriet. Iøvrigt vidstes det heller ikke, at Konsistorium eller Ministeriet nogensinde overfor Almanaktexter havde øvet Censur i dette Ords egentlige Betydning, saaledes nemlig at Rettelser eller Udeladelser i saadanne Texter vare blevne forlangte, men der var kun i Spørgsmaal om Tilladelse til Almanakkens Udgivelse taget Hensyn til, om Texten i sin Helhed havde Præget af at være et agiterende Partiskrift eller ikke. Naar derfor i Almanakkomiteens Skrivelse af 30te April 1889 en censurerende Virksomhed var antaget fremtidig at kunne blive nødvendig, nemlig naar man mod Komiteens Ønske skulde komme ind paa Almanakkens Benyttelse til Partipolemik, saa var det dog Almanakbestyrelsen, og ikke Almanakkomiteen, som denne, altsaa eventuelt, under de i dens Skrivelse fremsatte Forudsætninger, havde tænkt sig at maatte udøve en vis Censur, om man iøvrigt vilde fastholde denne Udtryksmaade om en Virksomhed, der dog aldrig vilde blive Censur i Ordets egentlige, foran fremsatte Betydning.

Den Almanakkomiteen paahvilende Forpligtelse til at henlede Konsistoriums Opmærksomhed paa Beskaffenheden af Almanaktexter vilde falde bort og dens Hverv derfor blive lettere, dersom Universitetets Interesse overfor Udgivelsen af Almanakker maatte blive indskrænket til Oppebærelsen af den befalede Afgift, og det kunde tilmed synes, at man ad denne Vej vilde nærme sig til den egentlige Hensigt med Almanakprivilegiet, som kunde antages alene at have været Tilvejebringelsen af en Indtægt for Universitetet. Der var imidlertid al Grund til at antage, at den egentlige Hensigt med det ved D. L. 2—21—5 givne Almanakprivilegium netop havde været at sikre sig, at Almanakken fik et fuldt paalideligt Indhold. Dette fremgik allerede af den nævnte Bestemmelses Plads i Lovens 2den Bogs 21de Kapitel »om Bøger og Almanakker«, det vilde sige om det Offentliges Tilsyn med Bøgers Indhold, saaledes at der lige efter fornævnte Bestemmelse fulgte et Forbud mod Spaakalendere. Og endnu mere fremgik den egentlige Tanke med Almanakprivilegiet af Reskript af 1ste Marts 1684, hvorved det paalagdes Universitetet at gjøre Universitetsalmanakkens astronomiske og geografiske Indhold saa fyldigt, at andre Almanakker, og dermed disses ugrundede astrologiske Gjetninger, helt kunde undværes. Om nu end Tiden havde medført, at der i vidt Omfang tillodes Almanakker, som ikke udgaves af Universitetet, var det altsaa dog i Overensstemmelse med Almanakprivilegiets oprindelige Hensigt, naar der var taget Hensyn til Indholdet i de paagjældende Texter, saaledes at ikke blot agiterende

Partiskrifter, men ogsaa Texter af usædeligt, overtroisk eller irreligiøst Indhold vare blevne afværgede som Almanaktexter.

Det var indlysende, at saadanne Almanaktexter, affattede saa forsigtigt, at de ikke ad Rettens Vej vilde kunne rammes, fremtidig vilde udkomme, saafremt Universitetet ikke havde andet at varetage end, at det fik den det tilkommende Afgift. Overhovedet maatte man i saa Fald være forberedt paa Udbredelse af Gudsfornektelse, Spiritisme, Kvaksalveri og lignende Tendenser gjennem den blandt Menigmand gjængse Almanak som Middel. Det maatte derfor tilraades, at Universitetets forandrede Stilling til Almanakudgivelse, saaledes at dets formelle Ansvar for Almanaktexters Udgivelse helt faldt bort, blev kundgjort paa en saa utvetydig Maade som muligt, navnlig ved en kongelig Resolution om Forholdets Ordning, og ikke blot gjennem den i Ministeriets Skrivelse nævnte Forandring af Stempel. Til Antydning af, hvor stor en Betydning Tydeligheden her vilde kunne faae, skulde nævnes saadanne Muligheder som den, at en over hele Landet udbredt Almanaktext kom til at indeholde et Angreb paa Hs. Maj. Kongen, omend i en for Domstolene uangribelig Form, eller at den optog en Artikel, hvori Fuldførelse af Fæstningsværker brugtes til Udgangspunkt for ophidsende Fordringer om Tilslutning til en Alliance mod en fremmed Magt.

Naar det imidlertid bragtes til fuldkommen Klarhed, at Universitetets Almanakprivilegium kun medførte en Ret for det til en Indtægt, men ikke nogensomhelst Forpligtelse med Hensyn til Indholdet af Almanaktexter, turde dermed Grundlaget for selve Privilegiet være taget bort. Dette vilde ikke alene følge af, hvad der foran var forklaret om Almanakprivilegiets Historie, hvorefter Meningen med dette var, at Almanakken skulde have et videnskabeligt garanteret Indhold, og kun et saadant, men det vilde i det almindelige Omdømme stille sig som urimeligt, at Universitetet skulde have Ret til at fordyre enhver Almanak, der afhændedes, naar det dog uden Indsigelse fandt sig i, at den egentlige Almanak, hvorfor det havde Ansvaret, blev belempret med udskejende Texter og brugt til disses Udbredelse i alle Samfundslag. Det vilde endog blive et Spørgsmaal, om Universitetet under saadanne Forhold i Længden kunde være bekjendt at tjene Penge paa Almanakken. Almanakkomiteen kunde derfor ikke skjonne rettere end, at en Indskrænkning af Almanakprivilegiets Benyttelse saaledes, at Universitetet alene paasaae Erlæggelsen af den befalede Afgift, i Virkeligheden vilde blive en Indledning til Almanakprivilegiets Ophævelse som Indtægtskilde for Universitetet. Dette havde imidlertid Interesse i at bevare den ommeldte betydelige Indtægt. Omend nemlig Universitetets aarlige Underskud nu blev dækket af Statskassen, var det dog paa ingen Maade ligegyldigt, om Underskuddet blev større eller mindre, og hertil kom, at Indtægten af Almanakprivilegiet vilde kunne faae Betydning, hver Gang der blev Spørgsmaal om Forbedring af Forholdene for det astronomiske Observatorium. Allerede i Universitetets egen Interesse maatte Almanakkomiteen derfor fraraade den forommeldte Indskrænkning i den hidtilværende Benyttelse af Almanakprivilegiet.

At ogsaa Staten fra sin Side vilde have en Interesse i, at den bestaaende Ordning blev bevaret, syntes der ikke at kunne sees bort fra. Der

vilde i Udgivelsen af en Almanak kunne være et mægtigt Vaaben for al Agitation, og naar det nu engang forholdt sig saaledes, at Danmark i Modsætning til større Stater havde kunnet holde igjen paa saadan Agitation, maatte det synes betænkeligt at opgive denne gunstige Stilling. Almanakkomiteen havde særlig bestræbt sig for at komme til Kundskab om, hvilken Betydning Almanakfriheden i Tydskland havde havt for Socialismens Udbredelse, men efter forgjæves Henvendelse til Flere her i Byen og forgjæves Korrespondance med en i Tydskland bosat Dansk, var det først fornylig lykkedes Komiteen at finde en med disse Forhold kjendt Mand. Foreløbig kunde der kun vedlægges et Brudstykke af en Fortegnelse over socialistisk Literatur i Tydskland, hvis Numre omfattede 9 Kalendere i forskellige Aargange med Titler som »Der arme Conrad«, »Der Republikaner«, »Jahresschrift für Freidenker«, »Neue Welt Kalender«, »Omnibus«, »Volksstaatkalender« o. s. v. Endvidere havde Komiteen modtaget tillaans de medfølgende Exemplarer af en »Neue Welt Kalender« og af en Fritanker-Almanak i 2 Aargange. Komiteen haabede om kort Tid at kunne forelægge Konsistorium en af ovennævnte Mand udarbejdet Fremstilling af Almanakfrihedens Betydning for Socialismen i Tydskland, ledsaget af dertil hørende Literatur.

Til foranstaaende, af Almanakkomiteens ene Medlem, Universitetets Kvæstor, affattede Erklæring tilføjede Komiteens andet Medlem, Professor, Dr. Thiele, at Sygdom ifjor havde hindret ham i at deltage i Forhandlingen af fornævnte Spørgsmaal; han kunde og maatte derfor ogsaa nu overlade sin Kollega Hovedparten i Affattelsen af Erklæringen, saameget mere som han i det Væsentlige og navnlig i Konklusionerne var enig med ham. Kun fra Slutningen i Erklæringen maatte han tage Afstand. Han havde nemlig ikke havt nogen Del i Bestræbelserne for at komme til Kundskab om Socialismens Forhold til Almanakfriheden i Tydskland; han havde kun flygtigt kunnet gennemse de vedlagte Almanakker — uden deri at finde noget Anstødeligt — og vilde overhovedet ikke begrunde Statens Interesse i Almanakkens Indhold alene paa Forsvaret mod socialistiske Angreb. For ham var det Hovedsagen, at Staten havde direkte Interesse i Almanakangivelsernes Paalidelighed. Ligesaa lidt som den kunde taale Usikkerhed i Mønt-, Maal- og Vægtsystemerne, kunde den finde sig i nogen Vaklen eller Urigtighed i Tidsregningen og Tidsordningen. Naar da Staten gennem Universitetet eller eventuelt gennem et andet Organ maatte garantere Almanakkens Paalidelighed, kunde den ikke uden en eller anden Begrænsning og Kontrol med Paalideligheden finde sig i, at der til Almanakken knyttedes hvilket som helst andre Meddelelser, som ved denne Forbindelse søgte baade vidtstrakt Udbredelse og Tiltro hos Læserne.

Ved Skrivelse af 17de Juni 1890 indsendte Almanakkomiteens ene Medlem, Universitetets Kvæstor, til Konsistorium den overfor omtalte Fremstilling af Almanakfrihedens Betydning for Socialismen i Tydskland tilligemed en i Tydskland samlet Almanakliteratur, idet han fremhævede, at der i Tydskland indtil 1873 var paabudt Stempling af enhver Almanak, men som en rent fiskal Afgift, at der altsaa i Tydskland bestod en lignende Ordning af dette Forhold som den, om hvis Indførelse i Danmark der nu var Spørgsmaal, men at hin Ordning førte til Stempelafgiftens Ophævelse ved Rigs-

presseloven af 7de Maj 1874. Til de i den indsendte Fremstilling meddelte Oplysninger om den dæmpede Maade, hvorpaa Socialismen i Tydskland hidtil havde benyttet Almanaktexter, skulde føjes den Bemærkning, at Socialistloven af 21de Oktober 1878 § 11 indeholdt følgende omfattende Bestemmelse: »Druckschriften, in welchen socialdemokratische, sozialistische oder kommunistische auf den Umsturz der bestehenden Staats- oder Gesellschaftsordnung gerichtete Bestrebungen in einer den öffentlichen Frieden, insbesondere die Eintracht der Bevölkerungsklassen gefährdenden Weise zu Tage treten, sind zu verbieten«. Fra det Synspunkt, at det vilde være betænkeligt, her i Danmark at give Socialismen Frihed til gennem Almanaktexter at udbrede sine Anskuelser, turde det maaske siges, at man i Forbindelse med et saadant Skridt maatte være betænkt paa at gennemføre en Lovbestemmelse som den foranførte.

Endnu bemærkedes, at det var vanskeligt at afgjøre, om Venstrepartiet i økonomisk Henseende vilde blive bedre stillet ved en Tilladelse til at aftrykke Universitetets Almanak end ved den af Partiet i Sommeren 1889 brugte Fremgangsmaade, at lade en indkjøbt Universitetsalmanak følge med hvert Exemplar af et Partiskrift. En Afgjørelse af dette Spørgsmaal vilde forudsætte en Kundskab, der ikke fuldtud kunde have, nemlig om den Vinding, der vilde kunne opnaaes ved Benyttelse af daarligere Papir end Universitetsalmanakkens, og om den Betaling for Trykning, som Forholdene vilde kunne muliggjøre for Partiet. Efter Raadførelse med Sagkyndige maatte det imidlertid antages, at der ikke for noget Parti vilde kunne naaes nogen økonomisk Fordel af Betydning ved Frihed til at aftrykke Universitetets Almanak mod den hidtil værende Stempelafgift fremfor den Fremgangsmaade, at lade indkjøbte Universitetsalmanakker følge med Partiskrifter, og Interessen i at opnaa hin Frihed maatte derfor antages at ligge deri, at Partiskriftet, der, omend en Almanak var fulgt med i Købet, ikke selv var Almanak, som andre Skrifter blev henlagt efter éngang at være gennemlæst, medens derimod Almanaktexten Aaret rundt laa fremme i Hjemmene til fornyet Gjennemlæsning.

I den foran nævnte *Fremstilling af Almanakfrihedens Betydning for Socialismen i Tydskland* meddeltes der, at det ved en Rejse til Tydskland underhaanden var lykkedes at erholde endel Aargange af samtlige egentlige socialdemokratiske Kalendere, alle forbudte i Henhold til Socialistloven, samt Aargangene 1888 og 1890 af Socialisten Dietz's »Neue Welt Kalender«, imod hvilken den tyske Regjering ikke havde fundet Anledning til at bringe Socialistloven til Anvendelse. Ligeledes var det lykkedes at faae de sidste 18 Aargange af Fritænkerkalenderen.

Forholdet havde i Tydskland indtil Aaret 1873 været, at enhver dér udkommende Almanak skulde stemples med et Stempel til 1 Ngr. 3 Pf. = omtrent 11 Øre. Denne Afgift var rent fiskal og stod ikke i Forbindelse med nogen Censur. Øvrigheden manglede ubetinget Ret til at negte at stemple nogen Almanak, men kunde dog ved at forhale Stemplingen sinke Almanakens Fremkomst og derved til en vis Grad hemme dens Afsætning. Denne Methode syntes man ogsaa i 1872 og 1873 at have bragt til Anvendelse imod de dengang paatænkte socialdemokratiske og fritænkerneske

Kalendere. Fritænkerkalenderens Udgivere lode som Følge heraf Kalenderen udgaa ustemplet som Aarbog for Fritænkerforeningerne og renuncerede i 1872 og 1873 paa Retten til at sælge Kalenderen i Boghandelen og gennem Kolportage. Socialdemokraterne maatte derimod i 1872 indskrænke sig til at udsende en Slags Børnebog for Voxne: »König Mammon und die Freiheit«, hvori Kong Mammons Billede var en let gjenkjendelig Karrikatur af Kejser Wilhelm den Første. I 1873 udkom den første socialdemokratiske Kalender »der Volksstaatskalender,« med Text, men uden Illustrationer. Skjønt Autoriteterne forhaalede Stemplingen, saa at Kalenderne først kunde udkomme den 15de Oktober, altsaa flere Maaneder, efterat de andre Kalenderne vare udkomne, blev der dog af Volksstaatskalender solgt tre store Oplag inden Nytaar 1873.

Rigspresseloven af 7de Maj 1874 afskaffede Stemplingen af Almanakkerne, muligvis fordi man havde indseet, at Stemplingen af disse var en Uting, naar Staten ikke ved at negte Stemplingen havde det i sin Magt at forhindre en Kalenders Fremkomst, som udelukkende kunde antages at være beregnet paa at tjene Agitationen for samfundsnedbrydende Theories Fremme eller paa at udrydde Religionen af den lavere Befolknings Sind.

Fra 1874 indtil Socialistlovens Ikrafttræden, den 31te Oktober 1878, bredte den socialistiske Almanaklitteratur sig frodigt i Tydskland. I 1873, 1874 og 1875 udkom som Partiets Ejendom Volksstaatskalenderen. I 1876 afløstes den af den illustrerede Kalender »Der arme Conrad«, der i Aarene 1876 til 1878 udsendtes i mindst 100000 Exemplarer. Fra 1879 til 1882 afløstes »Der arme Conrad« af en ny Kalender »Omnibus«, af hvilken der dog paa Grund af Socialistlovens strenge Overholdelse kun solgtes nogle faa tusinde Exemplarer. Da Aargangen for 1883 blev konfiskeret, før endnu hundrede Exemplarer vare udkomne, opgav Partiet ethvert videre Forsøg paa at udgive en Kalender. I Aarene 1876 til 1880 udgav Bræcke jun., en af det tyske Socialdemokratis ivrigste og dygtigste Agitatorer i Brunsvig, for egen Regning en illustreret »Volkskalender«, der navnlig, og sikkert ikke uden Held, tilsigtede at indpode de socialdemokratiske Ideer i Landbefolkningen. Denne Kalender, der anbefaledes af Partiet, uagtet den konkurrerede med Partiets egen Kalender, — hvilket maaske var det bedste Bevis for den Betydning, som det tyske Socialdemokratis Ledere tillagde dette Foretagende — ophørte med Brackes Død. Fra 1878 til 1881 søgte Partiet tillige at udbrede en i Hattingen-Zürich trykt Volkskalender: Der Republikaner. I 1879 prøvede Partiet endvidere paa at udgive en »Arbeiter Notiz-Kalender«, men da Kongemorderes samt Hödels og Nobelings Dødsdage deri vare opførte som Mindedage, blev den øjeblikkelig forbudt og undertrykt.

Ligeoverfor den Strenghed og Bestemthed, hvormed Regjeringen Gang efter Gang skred ind imod disse Kalenderne, opgav Partiet at udgive Almanakker, og siden 1882 var Dietz's »Neue Welt Kalender« bleven betragtet som Arbejderstandens Kalender. Da denne Kalender hidtil havde været redigeret saaledes, at Autoriteterne intet Paaskud havde havt til at skride ind imod den, havde den kun ringe Interesse.

Imod Fritænkeralmanakken havde Autoriteterne derimod savnet Midler

til at skride ind. Den udkom i ca. 15000 Exemplarer aarlig og udbredtes navnlig af Medlemmerne og Bude i de mange Filialer af det tyske Fritænkerforbund.

Af usædelige Kalendere udbredtes kun en i Buda-Pest udkommende Kalender; men Salget af denne Bog, der forøvrigt ogsaa var bleven forhandlet i Kjøbenhavn, var strengt forbudt. Da den imidlertid var meget dyr, 3 Rmk. pr. Exemplar, kunde det vel nok antages, at den kun faldt i Hænderne paa den iforvejen fordærvede Ungdom af Overklasserne.

Med Hensyn til hvorledes Tydskerne stillede sig til Spørgsmaalet om Almanakeensur, var der søgt Oplysning hos Sekretæren for Handelskammeret i Leipzig, Dr. juris Gensel, der var Formand for den tyske Forening til Fremme af Almuens Oplysning, samt hos Generalsekretæren for »Arbeiterwohl«, Fr. Hintze, Medlem af den tyske Rigsdag og preussiske Landdag og Ordfører for Udvalget i Landdagen om Arbejderbeskyttelseslovgivningen, samt hos Bibliothekaren for Bibliotheket i Leipzig. Alle indrømmede, at saavel Socialdemokrater som Fritænkere kunde gjøre ubodelig Skade ved at udbrede deres Lære ved Hjælp af Kalendere, som mest faldt i den umodne Ungdoms eller den lavere Befolknings Hænder. Foreningen til Fremme af Almuens Oplysning havde bestræbt sig for i nogle Aar at modarbejde saavel Fritænkerkalenderen som de mange andre slette Kalendere ved selv at udgive en Kalender. Dette havde imidlertid medført saa store Tab, at man efter nogle Aars Forløb havde maattet opgive Foretagendet. Mod Fritænkerkalenderen kunde Regjeringen ikke træde op, medmindre Kalenderen omtalte Religionen paa en Maade, der maatte betragtes som »smähend«. Da dette Udtryk var overordentlig vagt, og Udgifveren var Dr. juris, havde det været ham let at redigere Almanakken saaledes, at den i fuldt Maal var istand til at udrydde den religiøse Tro i Folket, uden at Øvrigheden havde været istand til at bringe Straffeloven til Anvendelse mod en eneste af Kalenderens Aargange. Denne Kalender havde gjort ubodelig Skade, men iøvrigt maatte næsten alle nu eksisterende tyske Kalendere betragtes som egnede til at udsprede Gift i Beholdningens Sind. Var Texten nogenlunde upaaklagelig, kunde man være sikker paa at træffe Tvetydigheder og Gemenheder i Billederne og deres Text. Iøvrigt havde Tydskerne, skjønt der var Kalendere, der udbredtes i et Antal af over 300000 Exemplarer aarlig, mærkelig nok ingensinde gjort Kalenderlitteraturens Betydning for Almuens aandelige Liv til Gjenstand for nogen særlig Undersøgelse. Man havde behandlet Kalenderlitteraturen under Et med hele den øvrige Folkeliteratur, og i hele den tyske Literatur fandtes der ikke en eneste Brochure, der havde beskæftiget sig med dette Spørgsmaal, ja ikke engang en Artikel i noget Dagblad eller Tidsskrift gjorde Spørgsmaalet om Kalenderens Indflydelse paa Almuens Udvikling til Gjenstand for nærmere Undersøgelse.

I Forordene til de forskjellige Aargange af Fritænkeralmanakken og de socialdemokratiske Kalendere fandtes der imidlertid Udtalelser nok, der uforbeholdent tydede paa den Vægt og Betydning, man tillagde disse Kalendere som Agitationsmidler. Indholdet af Kalenderne var selvfølgelig i nøje Overensstemmelse med de Agitationsformaal, som Udgifverne havde

havt for Øje ved Kalendernes Fremkomst. Fritænkerkalenderens Indhold gik saaledes systematisk ud paa Udryddelse af Christendom og enhver Tro paa en aabenbar Gud.

I Fremstillingen anførtes derhos endel Citater af Fritænker Almanakkerne, hvoraf fremgik, at der vel ikke i disse Kalendere fandtes virkelig raa og usømmelige Ytringer om Religionen eller dens Tilhængere; der fandtes ingen Fraser, men Fremstillingen var overalt holdt i en belærende, halvt videnskabelig Tone.

Af de socialdemokratiske Kalendere anførtes ligeledes forskjellige Citater, hvoraf fremhæves:

I »Volksstaatskalender« for 1873 en begejstret Skildring af Marat, der sluttede saaledes: »So war Marat, dieses göttliche Wesen, auf welches das Pantheon wartete. Warum flösste er dem Volke eine so leidenschaftliche Liebe ein? Es war seine Liebe zur Revolution, der er mit Wahnsinn diente, und über die er mit wilder Gluth wachte, mit der leidenschaftlichen Besorgtheit einer Wölffinn, die für ihre Jungen zittert. Und nun trete man Marat unter die Füße, wenn man es wagt — und wenn man es wagt, bewundere man ihn«.

»Der Republikaner« for 1881 indeholdt under Mindedage: »Am 10. Novbr. 1483 wurde zu Eisleben Martin Luther geboren, einflussreichster deutscher Kirchenreformer, von grösserem Einfluss auf sein Zeitalter als Andere, die ihm bedeutend an Geist überlegen waren; Vertreter der eisernen Bornirtheit; Verräther des Bauernkriegs, politisch sehr befangen«. — »Am 9. Novbr. 1848 wurde der Volksman Rob. Blum in der Birgittenau bei Wien erschossen. Die Reaktion rächte sich grässlich für die ausgestandene Angst«. — »Am 2. Decbr. 1851 machte Ludv. Bonaparte seinen Staatsstreich; er liess morden und stehlen und dafür ward er gepriesen als Gesellschaftsretter«. — »25. Decbr. Christus, segenhafter Stifter des Christenthums«.

»Der Volkskalender« for 1876. — »Ueberall so sehen wir, tritt uns entgegen der mit Eigenschaften begabte Stoff. Wo ist da Raum für Himmel und Hölle? Und wo ist da noch Raum für einen Alles leitenden und bestimmenden persönlichen Gott?«

Iøvrigt indeholdt de socialdemokratiske Kalendere, som tildels vare bestemte til Læsning for Ikke-Socialister, meget faa skarpe og outrerede Ytringer, i god Overensstemmelse med Socialdemokratiets sædvanlige Taktik, under Agitationen saavidt muligt at skjule Alt, hvad der kunde antages at ville skræmme Lægmænd bort fra Partiet. Alle Fortællingerne havde derimod et socialdemokratisk Tilsnit, og de historiske Skildringer søgte nærmest deres Stof i Begivenhederne under den store franske Revolution, de forskjellige Rejsninger i dette Aarhundrede i Tydskland og Frankrig samt med Forkjærlighed fra de tydske Bondeuroligheder paa Reformationens Tid, over hvilke der hviler et kommunistisk Skjær. De forskjellige Personer, hvis Liv og Betydning skildredes i Kalenderne, vare enten Kommuniste eller Socialister, saasom Marat, St. Simon, Lasalle, Marx og Andre, eller fritænkernes Videnskabsmænd eller store Opfindere, hvis Opfindelsers Værd Socialdemokraterne lægge i den Omstændighed, at de fremskynde

Kapitalmagtens Udvikling og Arbejderstandens Underkuelse og altsaa indirekte bidrage til at underminere den bestaaende Samfundsorden. Naar den tyske Regjering havde forbudt disse Kalendere i Henhold til Socialist-loven, skyldtes dette ikke saameget enkelte skarpe Ytringer, som den Aand, der i det Hele raadede i Kalenderne, og som man havde troet saerlig egnet til at sprede Utilfredshed blandt den arbejdende Befolkning.

Under 18de Juni 1890 indsendte *Konsistorium* Almanakkomiteens Erklæring, idet det under Henvisning til denne fremhævede, hvorledes man i Tydskland var gledet ned ad det Skraaplan, som man ogsaa herhjemme truede med at komme ind paa, førende fra Afgift af Almanakkerne til Afgiftsfrihed, idet Staten ikke kunde være bekjendt at sætte nogen Slags Stempel paa al den Slags Literatur, som kunde ventes knyttet til Almanakken, naar Stemplingen skulde foretages med lukkede Øjne. Saa vilde sikkert fritænkere og socialistiske Almanakker skyde op hos os i større eller mindre Mængde, ligesom Tilfældet havde været i Tydskland. Ethvert Parti, som var interesseret i at opagitere Masserne for et eller andet Formaal, vilde ikke undlade at benytte det virksomme Agitationsmiddel, som Almanakken frembød, og det vilde være ligesaa umuligt at holde igjen som at blive ved, fordi man mere og mere førtes ud i det Umulige. Derimod stod den simple Betragtning, at det dog maatte være Statens Opgave at sørge for en offentlig, paalidelig Aarsviser, ligesaavel som for Maal, Vægt og Mønt, saaledes som den danske Stat gennem umindelig Tid ogsaa havde gjort det, — at det saa var en god Villie, en Imødekommen mod forskellige Næringsdrivende og Befolkningen, naar det var blevet tilladt at sætte Læsestof i Forbindelse med Almanakken; men at denne gode Villie, der her var viist, dog ikke kunde skabe nogen Ret for Nogen til at udbrede hvilke-somhelst mere eller mindre usunde Anskuelse ved Hjælp af Almanakken; — at Konsistorium som Udgiver maatte drage Omsorg for, at det ikke fik Udseende af at oppebære Afgift for Tilladelse til at udbrede statsfjendtlig og gudsfornegtende Lærdom, — og at det ved kun at tillade, at sund eller dog uskadelig Aandsføde sættes i Forbindelse med Almanakken, ikke udøvede Spor af Censur, da det jo desuagtet var overladt Forfatterne, uden at spørge Konsistorium, at udgive Alt, hvad de vilde, hvorimod Konsistorium kun for sit Vedkommende øvede sin gode Ret, som det i Samfundets Interesse mente at burde holde paa saa fast som muligt, ved at afgjøre, hvilken Læsning det vilde lade sætte i Forbindelse med den Bog, som det i Kraft af sit offentlige Hverv udgav, og som ogsaa for Nøjagtighedens Skyld vedblivende maatte udgives under dets sagkyndige Ledelse. Konsistorium anbefalede derfor indtrængende, at den hidtilværende Ordning vedblivende fastholdtes ganske uforandret.

Ved Skrivelse af 30te Juni 1890 til Konsistorium meddelte *Kirke- og Undervisningsministeriet*, at det efter de modtagne Oplysninger fandt at maatte fastholde det i Skrivelse af 18de Maj 1889 i fornævnte Spørgsmaal indtagne Standpunkt*).

*) Jfr. Univ. Aarb. f. 1888—89 S. 929—30, hvor Skrivelsens Dato fejlagtig er anført som den 20de Maj.

Det er herefter, ligesom tidligere, fornødent, at der indgives Andragende om Tilladelse til Optagelse af Universitetets Almanak i de ikke af Universitetet udgivne Almanakker.

— Efter Indstilling fra Almanakkomiteen og Konsistorium blev det ved Kirke- og Undervisningsministeriets Skrivelse af 22de September 1890 bifaldet, at der udbetaltes et Beløb af 500 Kr. til Forfatteren af fornævnte Fremstilling til Dækning af Udgifterne ved en af ham foretagen Rejse til Tyskland for at undersøge forskellige Spørgsmaal vedrørende Udbredelsen af Socialismen gennem Almanaklitteratur og ved Indkøb af Bøger sammeds samt for det herved foranledigede Arbejde ved Afgivelse af en Erklæring angaaende nævnte Spørgsmaal.

— Under 8de Maj 1889 anmodede Konsistorium Almanakkomiteen om at tage Spørgsmaalene om Stempling af Almanakkerne, Aftryksstilladelse m. v. under Overvejelse.

I Anledning heraf meddelte Almanakkomiteen i Skrivelse af 22de November s. A., at den dels under 24de September s. A. dels under 22de November s. A. havde tilskrevet de Udgivere af Almanakker, der havde erholdt Ret til Benyttelse af Universitetets Almanak til Almanakker, udgivne af dem, at der for Forhandlingen af de med Universitetets Tilladelse udgivne Almanakker maatte iagttages følgende Regler:

1. Enhver Almanak skal paa Titelbladet (ikke blot paa Omslaget) bære Almanakkens Navn og forneden forsynes med Almanakudgiverens og Trykkeriets Navne.
2. Særskilt Salg af den kalendariske Del er ikke tilladt, idet denne i Overensstemmelse med den af Universitetet givne Tilladelse ikkun maa forhandles som optaget i et Skrift, fornemmelig af æsthetisk og historisk Indhold.
3. Den forskellige Almanakudgivere indrømmede særlige Rabatgodtgjørelse gjælder kun de udtrykkelig begunstigede Almanakker, saaledes at kun Antallet af disse, hver for sig, kan komme i Betragtning ved Beregningen af Godtgjørelsen.
4. Af samtlige Almanakker bliver et fuldstændigt Exemplar hvert Aar at afgive til Almanakkomiteen, inden Stemplingen finder Sted.

Komiteen havde samtidig tilføjet, at den dog for Almanakken for 1890 efter Omstændighederne havde fundet Anledning til at modificere den ovenfor under 1 anførte Bestemmelse saaledes, at Almanakkens Navn ikke forlangtes anført paa Titelbladet, hvorimod det ved Erklæringer fra vedkommende Bogbinderi vilde være at godtgjøre, hvor stort et Antal Exemplarer der maatte være forbrugt af de forskellige Almanakker, som udgaves af samme Forlægger, med Forpligtelse for denne til efter denne Opgjørelse at indbetale til Universitetets Kasse yderligere Stempelafgift af Exemplarer, som vare udleverede uden Agift.

Komiteen fremhævede derhos særlig, at den havde betragtet det som indbefattet i det den tilkommende Hverv, paa egen Haand at tage Bestemmelse om en saadan Tilkjendegivelse som den forannævnte, saameget mere som denne i det Væsentlige ikke fastslog nye Regler, men kun indeholdt en nærmere Udvikling af allerede gjældende Normer.

I Forbindelse hermed henstillede Komiteen under Henvisning til Konsistoriums fornævnte Skrivelse af 8de Maj 1889, om der ikke under Hensyn til den Afgjørelse, der ved Ministeriets Resolution af 18de Maj s. A., jfr. Konsistoriums Skrivelse af 20de s. M., var truffet med Hensyn til det indkomne Andragende om Udgivelse af »Venstres Almanak« *) saavel som ogsaa under Hensyn til Komiteens ovenfor nævnte Tilkjendegivelse til forskellige Almanakudgivere, maatte være Anledning til foreløbig at stille Spørgsmaalet om en Reform af Reglerne, vedrørende Almanakforholdene i de i Konsistoriums fornævnte Skrivelse antydede Henseender, i Bero.

Ved Skrivelse af 12te December 1889 meddelte Konsistorium Almanakkomiteen, at det efter de meddelte Oplysninger ikke fandt, at der for Øjeblikket var Anledning til at foretage Videre med Hensyn til de Almanakforholdene vedrørende Regler.

— Efter Indstilling fra Almanakkomiteen og Konsistorium bifaldt Kirke- og Undervisningsministeriet ved Skrivelse af 14de Juli 1890, at der meddeltes Boghandler Chr. Milo Tilladelse til at optage Universitetets fuldstændige Almanak i et Skrift, kaldet »Indre Missions Almanak«, han agtede at udgive, og hvis Hovedbestanddel vilde blive Illustrationer med Smaastykker af kristeligt Indhold, for 1891 og indtil Videre, paa følgende Vilkaar:

1. Til Erstatning af det Tab, der paaføres Universitetet ved Udgivelsen af bemeldte Skrift, betales 12½ Øre pr. Exemplar til Almanakkens Hovedforhandler, der udleverer de trykte Exemplarer, efterat de ere blevne forsynede med Universitetets Stempel, og som er pligtig til at give den sædvanlige, ved Almanakkens Forhandling bestemte Rabat af 20 pCt.;

2. Paa Skriftets Titelblad, ikke blot paa Omslaget, skal være anført Almanakkens Navn og forneden Almanakudgiverens og Trykkeriets Navne. Trykningen af den kalendariske Del af Almanakken skal ske i det Schultziske Officin her i Staden;

3. Særskilt Salg af den kalendariske Del af ovennævnte Skrift er ikke tilladt;

4. Forinden Stemplingen finder Sted, bliver et fuldstændigt Exemplar af Skriftet hvert Aar at afgive til Almanakkomiteen;

5. Alle Exemplarer blive direkte fra vedkommende Trykkeri at afgive til Universitetskvæsturen, ledsaget af Trykkeriets Attest om Oplagets Størrelse;

6. Alle Omkostninger til Papir og Trykning afholdes af Udgiveren;

7. De Exemplarer, der ikke benyttes, kunne i uskadt Stand tilbageleveres Hovedforhandleren inden 31te December i det Aar, for hvilket Almanakken gjælder;

8. Restoplaget kan erholdes udleveret efter den 1ste April i det derpaa følgende Aar.

— Under s. D. bifaldt Ministeriet, efter Almanakkomiteens og Konsistoriums Indstilling, at der meddeltes Exam. juris, Sagførerfuldmægtig P. J. Vestergaard heraf Staden Tilladelse til at optage Universitetets fuldstændige Almanak i et for »Good Templars« beregnet Skrift, han agtede at udgive,

*) Jfr. Univ. Aarb. f. 1888—89 S. 928—30.

og hvis Hovedbestanddel vilde blive Meddelelser om Good Templar Ordenens forskellige Loger her i Landet og Udlandet og iøvrigt Oplysninger, der kunde have Interesse for »Good Templars«, for 1891 og indtil Videre, paa samme Vilkaar som for ommeldte »Indre Missions Almanak«.

— Efter Almanakkomiteens Indstilling bifaldt Konsistorium ved Skrivelse af 2den Juli 1890, at der meddeltes Bogtrykker Th. Nielsen her af Staden Tilladelse til at optage en Datoviser i et Skrift, kaldet »National Almanak«, han agtede at udgive, og hvis øvrige Indhold vilde blive forskellige Fortegnelser og Taxter samt Fortællinger med Illustrationer, for 1891 og indtil Videre, paa følgende Vilkaar:

1. Til Erstatning for det Tab, der paaføres Universitetet ved Udgivelsen af bemeldte Skrift, betales 4 Øre pr. Exemplar til Almanakkens Hovedforhandler, der udleverer de trykte Exemplarer, efterat de ere blevne forsynede med Universitetets Stempel, og som er pligtig til at give den sædvanlige, ved Almanakkens Forhandling bestemte Rabat af 20 pCt.;

2. Paa Skriftets Titelblad, ikke blot paa Omslaget, skal være anført Almanakkens Navn og forneden Almanakudgiverens og Trykkeriets Navne.

De følgende Bestemmelser (3—7) vare de samme som ere anførte foran under 4—8 for »Indre Missions Almanak«.

— Ved Skrivelse af s. D. meddelte Konsistorium, efter Almanakkomiteens Indstilling, Boghandler Chr. Milo i Odense Tilladelse til at optage, hvad der indeholdtes i den af Universitetet udgivne Huskalender i et Skrift, kaldet »Skolens Aarbog«, han agtede at udgive, og hvis øvrige Indhold vilde blive af fortællende og rent saglig Natur, for 1891 og indtil Videre, paa samme Vilkaar som for ovennævnte »National-Almanak«, dog at Afgiften til Universitetet sattes til 8 Øre pr. Exemplar.

B. Enkelte Foranstaltninger.

1. Universitetets Landsbykirker.

I Skrivelse af 11te Juni 1889 henlede Professor, Dr. juris Goos Konsistoriums Opmærksomhed paa Ønskeligheden af at faae en nærmere Bestemmelse om Anvendelsen af det Hallingske Legat, om hvilket det ved Universitetsdirektionens Skrivelse af 25de November 1837 var fastsat, at de aarlige Renter skulde sammenspares for i Tiden at anvendes til en saadan betydeligere Reparation eller Afpudsning af det Monument, som i Taarnby Kirke fandtes over Jomfru Halling og hendes Broder, Michael Halling, der antoges tilsigtet ved Legatets Stiftelse i Aaret 1808. Fra Kapitalens Indbetaling havde der hidtil ikke været Brug for nogen Del af Renten til Istandsættelse af Monumentet, der bestod i en i Væggen indmuret Marmorsten, og der vilde maaske ingensinde blive Brug for nogen væsentlig Udgift til dette Øjemed. Professor Goos anbefalede derfor, at der gaves den Til lægsbestemmelse for Legatet, at dets Renter fra Udgangen af Aaret 1908 — 100 Aar efter Kapitalens Indbetaling — ogsaa skulde kunne anvendes til Forskjønnelse af Taarnby Kirkes Indre.